

מאמר הדור – שיעור 3 עם אחד או מחנות?

איגרת הרב צבי יהודה קוק לסופר י.ח. ברנר

האיגרת נכתבה בתשרי תרס"ח, כשהרב צבי יהודה היה בן 17

אדוני הנכבד ומאד נעלה הסופר המצוין י.ח. ברנר נ"י. שלום לך!

קבלתי מכתבך. ומאד אני מודה לך על טרחך לענות לי.

ואני שולח לך את הספר "עקבי הצאן". ומראש אני מודיעך ומבקשך כי את הספר הזה לא תקרא בו כי אם תלמוד בו בעיון ועמוק בכבד ראש. כי השטחיות משחיתה הרבה מאד את הכונה בדברי חכמה עמוקה... ובעיניך בו פעם אחר פעם – חושב אני כי – יתוספו לך ממנו מדעים חדשים ואפילו השקפות חדשות... ואת הספר אני שולח לך לא בחפצי להפיצו לשם עסק, ולא בתור בן-המחבר החובב את אידיאלי אביו וחפץ בהפצתו. כי-אם בתור צעיר מצעירי דורנו בעלי האידיאלים מ"המחנה הנשאר", שהוא שולח מטעמים שהכירים לראוים להאכל, לצעיר חברו (סלח לי) המוכר ממנו מרחוק לבן-מינו וקרוב לנפשו, שגם הוא מהצעירים האידיאליסטים מ"המחנה הנשאר".

וכבאור אל הספר, הנני מעיר אותך את הדברים האלה על דבר המחבר וספרו:

אבי נ"י, המחבר, הוא מן הרבנים האדוקים. ואשר מלבד גאונותו ב"תורה" זכה גם לשם "צדיק" – ועם זה הוא חוקר ופלוסוף חפשי – באין שום מעצור לפניו – במלוא המובן של המלה הזאת. וירבה מאד חקור ולמוד בתורות כל המורים הפלוסופים שבאומות-העולם בידיעה עמוקה, ויחדור עד יסודי תורתנו וגם עד חדרי הקבלה הגיע. ובלב קרוע ומורתח ראה ויתבונן אל שבר עמו אהוב-נפשו, הקרוע לגזרים. ויכיר את מקור כל הרעות באי-הידיעה איש את אחיו, ברחוקם ואי-הכרתם זה את זה ואת רכושו ואת שאיפותיו הכרה ברורה ואמתית. עד שלמשל: מעבר מזה היהדות – נעשתה לשם-נרדף עם שנאת חיים, בטלנות ועוד, והשכלה וחכמה ושאפויות חיות נעשו לשם-נרדף – בעיני הישנים – עם כפירה ומינות ו"מאסה בקדשים", (שבאמת, כל הרעות של ההנהגה הכללית מקורן בעירוב של השיטות בבעליהן) והקרעים שנעשו על ידי זה וכדומה הלכו הלך והתרחב, עדי מצבנו היום, שמעולם לא היה לנו כמוהו. מעולם לא! בא לארץ-ישראל – לפני שלש שנים – ויראה פה את מלא נוולו של הקרע הזה. וישם את פניו לעלות על במת הקהל, ולעבוד לטובת עמו בכל כחו ממש.

בעט-סופרים אשר לו הוא מדפיס ומדפיס בפנים שונים לעברים שונים את רעיוניו (כפי ערך הכסף), ובלשון-למודים שלו הוא מדבר ומדבר עם כל מי שמוצא ראוי. השכם ודבר, השכם וכתב. ולמרות רב המפריעים שיש לו – ביחוד מהדור הישן – כבר הספיק לפעול הרבה – לפי הערך. עד שלמשל בה"תלמוד תורה" פה ביפו, שלקחו תחת חסותו, יסד כבר בית מלאכה ללמד את הילדים מלאכת-יד. היושב בארץ ורואה את המצב יודע כמה גדול הצעד. וצעירים יחידים נענו לקולו. גם בחו"ל. ורבה מאד השפעתו על הדור החדש, המכירים מאד את ערכו המיוחד. והוא עומד כעמוד התווך בין שני הצדדים ונוטע את הטוב בכל אחד, ומבקש לקרב זה לזה ולהכירם איש את אחיו. וראש פסגתו: הבנת מהות היהדות ופרטיה, יחד עם מפרשיה ומבאריה.

ולמטרה זו חבר את הספר אדר היקר (רעיונות ורשמים לתולדות הגאון האדר"ת). וביותר, את הספר הזה השלוח אליך. את הספר הזה אני מחלק לשני חלקים: האחד אל הדור הישן מכיל המאמרים, הדור – להבינם כי בצעירינו הלוחמים, גם בהם נמצא חלק טוב כביכול... ואפילו בצעירי הבונד... הענג והשמחה – לבטל מעליהם את הפרישות-מך-החיים הנוראה, ושנאתם המיוחדת המלובשת בלבוש קדושה, אשר ב"ירושלמים" בפרט ובין הדור הישן בכלל. הפחד – לקרבם יותר לדברים חיים שהם אינם מלובשים בחשך וקדרות. ודרישת ד' הוא להביא בידם – לכה"פ – את ספרי הפלוסופיה הדתית הישראלית. והחלק השני אל הדור-הצעיר: דעת אלהים ועבודת אלהים להבינם ולהכירם יותר אל היהדות הישנה. יסוד

הדברים של שני המאמרים האלה נמצא לפ"ד בדרשתו של הפרופסור הרמן כהן שנדפסה בהשלח כרך י"ג חו' ד' ניסן תרס"ד. מאד אחפץ לדעת את דעתך עליו. ואולי תכתוב רצוניה עליו ב"המעורר"? ברב כבוד ויקר כרום ערכך,

צבי יהודה הכהן קוק בן הרא"י קוק

שנאה ובוז (שיחות הרצי"ה לספר בראשית, עמ' 325-326)

ויש גרוע משנאה. "ויבז עשו את הבכרה". בוז הוא מצב של זרות, של התנכרות. השנאה היא היפך האהבה, על גבול האהבה, הבוז הוא הרבה יותר רחוק. אין לו שום שייכות, אפילו של שנאה. אני זוכר, כשעלינו לארץ עם אבא זצ"ל, פגשנו ביישוב החדש מהלך רוח של בוז. אחרי שהגענו הם אמרו: "חשבנו שאצל האורתודוקסים – אין יותר כח מחשבה ויצירה. חשבנו שהכל נגמר". התבטא פעם אבא זצ"ל: "כדי שהענינים יסתדרו, מוכרחים כוחות השליה שביהדות להתפתח מבוז לשנאה". עכשיו, לצערנו, לא חסרה שנאה משני הצדדים. יש מספיק "חופשים" ששונאים "דתיים" ומספיק "דתיים" ששונאים את ה"לא-דתיים". נקוה ונתאמץ שזה יעבור. שנאה היא מדרגה גדולה וחשובה לעומת בוז. משנאה מגיעים לאהבה, שנאה היא פרודור לאהבה.

'מסע המחנות' (מאמרי הראיה עמ' 76-77)

בעמדנו על סף השנה החדשה הבאה עלינו ועל כל ישראל לטובה, במצב של תקוה והתעוררות לעומת כל הדכאון אשר עבר עלינו בשנה זו העומדת לחלוף מול עבר פנינו, וממעמקי הלב נאמר עליהם "תכלה שנה וקללותיה ותחל שנה וברכותיה".

ואנו נזקקים לפשפוש המעשים ולהתקרבות לאורח התשובה המביאה גאולה ורפואה לעולם, לפי מצבנו בעולם בכלל ובארץ ישראל שלנו בפרט, הננו צריכים לציין את הגוון המיוחד הדרוש להיות מובלט אצלנו בכיוון היסודי הזה.

דומה לנו שהננו מחולקים לשני מחנות. תמיד רגילים לצלצל אצלנו בשני השמות המהווים את הקהל שלנו בכלל, והם "חרדים" ו"חפשים". שמות חדשים אשר מאז לא היו רגילים להיות מתבטאים אצלנו כלל. ידענו שאין בני האדם שוים במדרגותיהם, ביחוד במה שנוגע לתוכנם הרוחני, שהוא יסוד החיים, אבל שיהיה שם מוגבל ומיוחד לכך המתאר סיעות ומפלגות, מזה לא ידענו. וכדומה שבזה ודאי יש לנו לומר שהימים הראשונים היו טובים מאלה, והלואי שנוכל להשכיח מאתנו, בכלל, את אלה שני השמות העומדים לנו לשטן על דרך החיים האיתנים והטהורים הראויים להיות שבים אלינו באור ד' אשר יאיר לנו.

ההבטחה של שני השמות הללו וההסכמה הדמיונית המקשרת את האישים הפרטיים שכל אחד מהם יתאמר לומר: אני הנני ממחנה זה, השני אומר גם הוא: אני הנני ממחנה זה, וכל אחד ואחד הוא מרוצה מעמדתו, הרי הוא סותם את הדרך של התיקון ושל ההשתלמות משני הצדדים. "החרד", כלומר מי שהוא חושב את עצמו שהוא שייך למחנה זה שקוראים לו "חרדים", הרי הוא מביט הבטה מלמעלה למטה אל המחנה השני "החפשים". ובמה שנוגע למחשבות של תיקון, של חיפוש מעשים ושל תשובה הלא מיד הוא שולח סקירת עין אל המחנה השני העומד לפניו בכל מערומיו מתורה ומצוות והוא חושב בדעתו, שהתשובה במלוא מובנה הלא שם היא דרושה, אליהם הדברים מכוונים, להם ולא לו. ו"החפשי", כלומר, מי שהוא עומד בזה המחנה שהוא מתאמר בשמו המודרני הזה, הרי הוא בודאי חושב, שכל הרעיון של תשובה הרי הוא נוסח "חרדי" שאינו שייך לו כלל. ונמצא, שמכאן ומכאן הננו עומדים קרחים, ומוצא לרפואת מכאובינו הנפשיים מאין יבוא?

זהו העיכוב האחד. ועוד עיכוב שני, מה שהוא איננו קל מן הראשון, כמו קיר ברזל עומד לפנינו בין מחנה למחנה, וההארה הכללית ממקור האחדות האלקית הקדושה המוכרחת להיות שורה על ישראל הגוי כולו, הרי היא כמו מתעלמת מעינינו, והננו ממששים כעורים באפילה.

אין לנו עצה אחרת, אמנם. כי אם להסיר את שמות הבעלים הללו מעל מחנותינו. באמת, לא שני מחנות כי אם שלשה מחנות הננו מונים מאז. מסורת ישנה היא ש"צבור" הוא כולל במובנו כפי הנוטריקין שלו "צדיקים בינונים ורשעים", אבל זהו דוקא תיאור אישי, ועל כל אדם בפרט למדנו ש"אפילו כל העולם כולו אומרים עליך צדיק אתה, היה בעיניך כרשע". טוב מאד לאדם שיהיה שקוע לחשב חשבון עצמו, ולחטט במומיו הנפשיים ולהביט בעין יפה על אחרים שיוכל באמת להיות שיש במצפונם גם אוצר טוב הסמוי מן העין. והננו צריכים להחליט, כי כוח כמוס של הצעדה לטובה ישנו בכל המחנות ובכל אישי האומה, וביחוד בכל אלה שהערך הכללי של ישראל ותקותו יקרים להם באיזו מדה שהיא. נתודע איש אל אחיו בשם ישראל הכללי, לא בשם מפלגתי ומחנתי. נדע, שיש לנו בכל מחנה הרבה מה לתקן והרבה מה לקבל מהאור והטוב זה מזה, ואז תופיע עלינו האורה העליונה הכללית אשר בה נושע תשועת עולמים, ותתקיים בנו התפילה המוקדשת קודש קדשים, שהננו עתידים להביעה בכל כך המית נפש "ויעשו כולם אגודה אחת לעשות רצונך בלבב שלם".

(היסוד "גליון ס', כ"ו אלול תרצ"ג)

מאמר הדור

המכאוב הגדול, המדכא את הנפש בִּיגוֹן נורא ואִים, המצוי בדורנו בלב כל מי שחושב מעט מחשבה והוגה מעט דעה, ביחוד אם הוא גם-כן מכֹּשֶׁר לְקַבֵּל הרגשה עדינה וישרה בלִבּוֹ, אין לתאר ולספר. נדוים ונמוגים הננו למראה דור שלם, – אבות ובנים יחדיו של אמה שלמה, – המתהפך בחכליו בענות נוראה ומצוקי שאול. והכאב כל כך גדול, עד שנוטל ממנו גם כן את כשרון הדבור, איננו יכול בשום אופן אפלו לספר את צרותיו בדבור מובן ומבאר, שזה בודאי היה מקל לו הרבה, והיה ממתיק במדה הגונה את מדת צרות לבבו הרחבות. יש לו דבור, אבל לא לספר נגעי לבבו למען ירוח לו, כי-אם לכוז ולחרף או להתקצף ולקלל. הצרה האִמה הרוחנית והחמרית יחד, אוי! החשיכה את עולמנו, נטלה את זיו הכבוד מחיינו. נחשכו עינינו מלהכיר את כבוד עצמנו, וירדנו עד לעמק השפל של בזוי עם, שהחרפות הגדופים והקללות וכל תכונה זועמת וקצופה הוא לחם התמיד. לוא היה באמת זה ערכנו, להיות חדלי אישים, וחשוכי כל כבוד, אז בודאי לא היה דוה על זה לבנו. דאבון חלב ימצא רק כששרים הולכים כעבדים על הארץ, כשמכבדים ויקרים מתבזים ומזדלזלים עד שהם עצמם שוכחים את כבודם ויקרם; "ראה ד' והביטה כי הייתי זוללה" (איכה א, יא). והנה אם היה באמת דורנו דור רע ומשחת, דור אשר חלאתו בו, אז עוד היינו מקבלים עלינו באהבה את הבז והקלון, כיון שאיננו ראויים לצורה של חיים יותר הגונים; "נשכבה בבשתנו ותכסנו כלמתנו" (ירמיהו ג, כה). אבל במה ננחם כאשר נחדר לתוכיות מצבו הפנימי המוסרי והשכלי של הדור, אדרבה נמצאנו לא דור שפל, גם לא דור חוטא לפי האמת. בין באבות בין בבנים נמצא המון דברים טובים, רגשות עדינים, ורצונות נכבדים, ובכל זה אנו רואים שחסר לנו הכל: לבד מה שלקינו בכפלים; לבד שהננו נרדפים עד צואר; לבד מה שדמינו נשפכים כמים המגרים ארצה ואין אנו מוצאים בנפשנו דרך איך להנחם, אפלו נחם מועט, על כל הדם היקר והאהוב, דם בנינו ואחינו היקרים, הלב נעשה יצוק כמו אבן, המח כמטיל עופרת, ואיננו יודעים כי-אם להתרגש, להתקצף, לכעס ולשנא, אוי מה היה לנו, "בת עמי לאכזר כענים במדבר" (איכה ד, ג) – לבד זה, המשטמה הכללית הסובבת אותנו מעברים מהמון רב, הבז והשפלות הפנימית המבצבצת אפלו מתוך לבם של אותם הנדדים לשברנו והאומרים שראוי לרחם עלינו, הם השפילו את רוחנו כל-כך עד שגם אנחנו אין אנו יכולים להסתכל על עצמנו כי-אם בעין של זעם, של חשד ושל השפלה, כאלו אנחנו, רק אנחנו הננו הרעים והחטאים, הסכלים והחשוכים מכל העם אשר על פני האדמה, אוי ואלילי!

הידים רפות, הברכים כושלות, הלב נמוג והעינים תועות לתור פה ושם, אולי יש איזה נקדת אור, איזה ניצוץ תנחומים, שיהיה ראוי להאיר ולחמם, להעלות על ידו שלהבת אש קדש. אבל מאומה לא ימצאו; האבות נבזלים ונואשים, הבנים מלאים רגז וקצף, ואיש שפת רעהו לא ידע ולא יבין. כל אחד מתגדר בצרותיו המיוחדות לו, כל אחד מאשים את חברו ותולה הקולר רק בצוארו. ולהשיב את הלבבות אלה לאלה, וקל וחמר לשלב את הידים לעבודה חשובה וכוללת – אין דורש ואין מבקש. "נהפכו צירי עלי" (דניאל י, טז), "ואלף מר בחמת רוחי ויד ד' עלי חזקה" (יחזקאל ג, יד).

הסו רעיני! אל תשתוחחו ואל תהמו, יש שמש צדקה זורחת, אף תביא מרפא בכנפיה, תמחה דמעה מעל כל פנים, ורוח ששון תחת רוח כהה תמלא את כל לב. דורנו הוא דור נפלא, דור שכלו תמהון. קשה מאד למצא לו דגמא בכל דברי ימינו. הוא מרכב מהפכים שונים, חשך ואור משמשים בו בערבוביה. הוא שפל וירוד, גם רם ונשא; הוא כלו חיב, גם כלו זכאי. אנחנו חייבים לעמד על אפיו למען נוכל לצאת לעזרתו.

בכל הזמנים ובכל הדורות אנחנו רואים, בדור שהוא מלא פרצות, הפרצות עוברות על פני כל חוגו המוסרי לכל צדדיו. דור שוכח אלוה הוא גם כן דור סורר ומורה, זולל וסובא. מראש מקדם עת זנח ישראל את צור מעוזו, הנה מעבר מזה "זבחי אדם עגלים ישקון" (הושע יג, ב), "ויצמדו לאילילים" וישכחו אל מושעם' (על פי תהלים קו, כח; כא), ומעבר מזה "זנות ויין ותירוש יקח לב" (הושע ד, יא), "וגנב יבוא פשט גדוד בחוץ" (הושע ז, א); פה נשים מבכות את התמו' (על פי יחזקאל ח, יח), ושם "כל אח עקוב יעקב, וכל רע רכיל יחלף" (ירמיהו ט, ג). וזה הקו, עובר הוא גם על פני התולדה שלנו גם כן בגלות. מוזר הוא הדור הזה, שוכב הוא, פראי הוא אבל גם נעלה ונשא, – נוציא מן החשבון את היחידים הגסים שלקחו להם את רוח הפרצים

למסורה לעולל על ידו עלילות של גזל וחמס וכל נבלה, – נמצא כי מעבר מזה 'חוצפא ישגא, אין הבן מתביש מאביו, נערים פני זקנים ילבינו' (על פי סוטה מט, ב), ולעמת זה – רגשי החסד, הישר, המשפט והחמלה עולים ומתגברים, הכח המדעי והאידיאלי פורץ ועולה. חלק גדול מהדור הצעיר איננו חש כל כבוד לכל מה שהרגל, לא מפני שאפלה נפשו, לא מפני שנשפל מאותו הגבול שהחק והמשפט עומדים עליו בדעה ההמונית הרגילה, כי אם מפני שעלה עד המקום, שלפי אותו הצביון שהרגל בו עד כה שיביט על ידו על החק והמשפט, על המסרת והאמונה בכלל, על כל טהור וקדוש, על כל אמת גדולה נצחית ואלהית אשר במשגים, מפני מעוט העבודה בתלמודם של יסודי הרגש והדעת שבמרחב התורה, – 'הועם זהב ושנא הכתם הטוב' (על פי איכה ד, א), עד שנדמה לו שהכל הוא שפל הרבה מערכו. הוא נתגדל ועלה בפעם אחת, הצרות מרקוהו, שטפוהו, נתנו לו לב-מתנה ומח הוגה, מחדש, ועף, ולא יוכל לעמד בשפל. כנפים עשה לו רוחו ובמרומים ימריא, ושם לא נתנו לו עדין את חפצו. מעל ירושלים דלמטה החרבה והשוממה המשפלת עד שאול תחתיה התעלה, וירושלים שלמעלה לא יוכל להכנס, כי 'אין הקדוש ברוך הוא נכנס בירושלים שלמעלה עד שיכנס בירושלים שלמטה' (על פי תענית ה, א). "מקדש מלך עיר מלוכה, קומי צאי מתוך ההפכה, רב לך שבת בעמק הבכא", "התעוררי התעוררי כי בא אורך קומי אורי, עורי עורי שיר דברי, כבוד ד' עליך נגלה" (מתוך הפיוט 'לכה דודי').

הבה נכין לו הדרך, נראה לו את מבוא העיר, למען יוכל למצא את הפתח. נודיע לו שימצא מה שהוא מבקש דוקא בגבול ישראל, "אחזתיו ולא ארפנו עד שהבאתיו אל בית אמי ואל חדר הורתי" (שיר השירים ג, ד), "אנהגה אביאך אל בית אמי תלמדני, אשקך מיין הרקח מעסיס רמני" (שם ח, ב). לא נעשק ממנו את כל האור והטוב, את כל הזהר והעצמה שרכש לו, כי-אם נרבה עליהם, נזריח עליהם באור של חיים, באור אמת, המנהיר ממקור הנשמה הישראלית, ובנינו יביטו אליו וינהרו.

המחלה הנוראה של הדור אין מקומה העקרי לא בלב, לא ברגש, לא בתאוה והפקרות, לא בידים פועלות און ולא ברגלים אצות לרעה, אף על פי שכל אלה חולים ונכאבים הנם. אבל יסודה של המחלה הוא המח, כח המחשבה. בראש פסגת המחשבה, החובקת את הכל, מסתתרת מחלה עזה שהיא עמקה מכל שפה מרגלת, ובשבילה לא יבין איש שפת רעהו, וכל המקרים הצדדיים שמים הם נוספות להגדיל את ההתרחבות של החלי האנושי, ועינינו רואות וכלות. גם מבלי חקר הרבה, הננו רואים, שהסבה לכל מכאובי הדור היא רק המחשבה. ההמון הרב אמנם הוא נמשך אל הזרם על ידי התגעשות של מהומה, על ידי הסמיכה על איזה אבטוריטטים שלו ועל ידי קלות הדעת. אבל הסבה הפנימית שמסבבת כל אלה היא התנועה המחשבתית הכוללת, שמצאה מקום במחם של הכחות הפועלים, על ידי מה שבאה לבקש חשבון על כל האוצר של הרגש שהיה להם מאז בלבבם על ידי ההרגל, החנוך והמורשה ברב או במעט, ולא מצאה ידם להעמידו על ברורו מכל צדדיו. הם דומים שמצאו רק צדדים כהים, של רגש בלא דעת, של פחדנות ומרד בלא אמץ לב וגבורת החיים, ויחס לבבם בקרבם. ומתוך שלא מצאו דרך סלולה איך להאיר באור הדעת על הרגש המשמר מימים היותר עתיקים וגם היותר טובים לאמתנו, לרומם את כל נקודותיו הפרטיות עד נקדת הגבה של השכל המתנשא, החופש וחוקר נתיבות עולם, החפץ לסל לו את ארחו במדע החיים, העומדת למעלה אפלו מן הרוממות המטפיסית, על-כן פנה לו אל הזלזול והשלילה. מכאב לב ומנפש מרה, ומאפס תכן לחיים נספחו רבים ללוחמים, במפלגות כאלה שלא יכדים שם מקומם כלל, ומוסרים את חילם לזרים. נרחם על אלה האמללים, בנינו ואחינו הטובעים בים זועף של צרות רוחניות, שהן קשות יותר מכל חלי ומדוה. נושיט להם דברים טובים, דברים נחומים, מלאים שכל מפיקים שקט ואמץ, על ידי אותו הכח עצמו שטלטל אותו לתוך מצבו הנרעש וההרוס. כי מה הוא הכח הפועל את כל השנויים הנמרצים בקרבו, שבגללם אנחנו כל-כך סובלים אם לא הספרות? וכיון שהספרות פועלת עליו כל-כך הרבה, מובן שרק בכח המחשבי שבקרבה היא פועלת. אף על פי שנקבץ בתוכה גם להג הרבה ודברים מחממים ומלהיבים לבר, אבל מכל-מקום אם לא היה לה בסיס מחשבי אי אפשר שתתקיים ותקנה כל-כך לבבות, להרס ולבלע באפן סיסתמתי.

כשהדור הוא שפל, כשמוסרו העצמי הוא נשחת, כשמשגי הצדק והישר הטבעי אינם מפתחים בו כראוי, אין המחשבה פועלת עליו לא לטובה ולא לרעה, או פועלת פעלה חלושה. אבל כיון שהוא מתעלה, כיון

שהוא מרגיש בקרבו אצילות ועדינות, נטיה חזקה להשכיל ולהטיב והכרה פנימית בהרבה נתיבות ודרכים של ארחות החיים אף על פי שאינם גמורים ומשכללים, מכל מקום הרי הוא כבר צמא למחשבה והגיון, ועם זה גם לרגש ישר שמן ורטב, רענן וחי. אמנם במסבות הקדומות, מצד התכונה שהלמוד התורני המוסרי והמעשי היה מרגל להיות לבוש בה בימים שעברו, – באותם הימים, בכללו עוד לא היה כללות הדור מכשר לדמות שהוא ראוי לשאיפות גדולות, וכל תחלואיו המוסריים היו יכולים להתכנס רק באיזו שפלות של תאוה מאיזה סוג שהיא. ועכשו הכלל נתרומם על חשבונם של האישים הפרטיים, שזהו בכלל מהלך התולדה האנושית ברבי תקופות ההסטוריה. אנחנו מוצאים חכמים נעלים, גדולי רוח, בדורות הראשונים, שאנו משתאים על גדלם ועז רוחם, אבל הכלל, הוא היה נתון בשפל המצב, בין בדעת בין במוסר. אמת כי נעלה מכל המון היה המון עמנו מצד הקדשה האלהית החופפת עליו, ויהי לגס. בדורות האחרונים התחילו הענקים להתמעט והכלל הולך ומתעלה. בעמנו נתמעטו הבורים, ולעמם נתמעטו והקטנו הגאונים והצדיקים. בתקופה הנמהרה של עכשו הדבר בולט למאד. וזאת העליה של הכלל ההמוני הסבה גם כן ירידה, שהדור, שהוא מוצא את כל מה שהוא שומע ורואה מהורים ומורים קטן מערכו, אז מוסרם אינו לוקח את לבבו ואינו משביר את צמאוננו. גם אינו מטיל עליו שום אימה ופחד, שכבר התעלה בתכונתו מלהיות מעמיד אפי לחייו מפני בריחה מפחד איזה שהיה, בין מוחשי בין ציורי, בין חמרי בין רוחני. הצרות והתלאות הנוראות עשוהו לגקשה ועז, עד שכל בלהות ופחדים לא יזעזעוהו. הוא מכשר רק להתרומם, ללכת בארח חיים ההולכת 'למעלה למשכיל' (על פי משלי טו, כד), אבל לא יוכל, גם אם ירצה, להיות כפוף ושחוח, נושא על ונטל, אשר לא יוכל למצא בתוכו רשם של אור חיים לדעה ורגש; הוא לא יוכל לשוב מיראה, אבל מאד מכשר הוא לשוב מאהבה שיראת הרוממות תתחבר עמה. בפעל עוד לא הוציא שום דבר למעשהו דורנו הנרעש, אבל בכח יש לו רב. דור כזה היוצא להורג בעז נפש בשביל מטרות שהן נשגבות לפי דעו, וחלק רשום ממנו רק מצד רגש הישר, הצדק והמדע שבקרבו, לא יוכל להיות שפל. אפלו אם המטרות הן לגמרי מטעות, אבל רוחו הוא נשגב, גדול ואדיר.

ודור בעל רוח גדול חפץ ומכרח לחפץ, בכל מקום שהוא פונה, לשמע דברים גדולים. ועקר הגדלה של הדברים, הוא שיהיו מסימים ומבדרים, עם גדלם רחבם והקפם. המטרות היותר פנימיות, שהשרשרת של כל החיים המוסריים, הדתיים והלאומיים, וכל התלוי בהם, אחוזה בהן, תהיינה מברורות לפניו, עד כמה שהוא יכול לשער ועד כמה שכח ברורו יכול להגיע. ומה שלא יוכל להגיע ולברר, מכל-מקום יחפץ למצא בהם רגש והלך נפש, למען ימצא חיים בלבבו בזיו גדלם והדרם. והדברים הנמוכים והפשוטים לבדם, אף על פי שהם מלאי אמת וצדק, לא יספיקו לו, לא ימצא בהם מנוח. ודור שבכח יש לו רב ובפעל לא כלום, דורש הרבה ומן המוכן אין בידו מאומה, אי אפשר להצילו מרעתו ולהעמידו על דרך החיים הנכונה כי-אם כמה שנדבר עמו מכל נשא ונשגב, מכל נעלה ונהדר, בשפה היותר פשוטה ונמוכה, בדברים היותר מרגלים ומוכנים לו, כדי שימצא גם בעמק התהום שהוא שוכב שמה את הזיו והנעם האדיר והעליון שהוא מבקש. אמנם רק קוי אורה דלים ומעטים נוכל להגיע לו. במדה כזאת אף יספיקו הם להחיות את לבבו, למען יתחיל להתרומם ולהתנשא "ובמרחקים יזכרנוי וחיו את בניהם ושבנו" (זכריה י, ט). וכיון שרק יתיצב על דרך האורה, ילך הלך ואור "כשחר נכון מוצאו" (הושע ו, ג). על-כן בא מועד להתחיל בעבודת הקדש הזאת ללמד מה שיהיה על-מנת ללמד את דורנו הצעיר, החפץ לפחות להיות חי וער, וחלק רשום ממנו חפץ גם כן להיות חושב ומרגיש מה שראוי לישראל ולאדם.

התחיה של 'השבת לב אבות אל בנים ולב בנים אל אבותם' (על פי מלאכי ג, כד) אי-אפשר להיות כי-אם דוקא על-ידי אורא דארץ-ישראל. כההטבה המוסרית של היחיד כן של הכלל כלו, היא נכללת בשתי המדרגות הידועות של 'הישר והכובש' (עיין הכתב והקבלה בראשית מז, ט). כשם שהיחיד, בשעה שהוא עדין לא עלה עד מרום פסגת המוסר הגמור, בשעה שבטבעו עוד לא נחקק יפה החותם של הצדק והטוב, אז דרכו הישרה קשה עליו, הוא צריך למלחמות על כל צעד והוא מכרח להדוף את כחותיו הרעים, לכבשם ולבטלם לפעמים. אבל זה איננו דרך האורה עדין, כי כאשר יוסיף לקח, וישתמש באורה של תורה מצרף עם המאור השכלי והנטיה הטבעית שבלב הישר והתמים שהתעורר יפה, אז ימצא כי הוא איננו צריך כל-כך להיות בעל מלחמות. ואם לפעמים יהיה לו צורך במלחמה, יראה גבורה אחרת, ולגמרי אחרת, כי לא

יִכְבַּשׁ אֶת שׁוֹם כַּח מַכּוּחַת נִפְשׁוֹ שִׁיְהִי אֲסוּרִים וְכִלּוּאִים, שֶׁלֹּא יַעֲשׂוּ מֵאוֹמָה, כִּי-אִם יִקְחֻם, יִשְׁעַבְדֻם 'בְּחֻבְלֵי אָדָם וּבַעֲבוּתוֹת אֲהָבָה' (על פי הושע יא, ד) אֶל הַטּוֹב וְאֶל הַיָּשָׁר, אֶל מְרוֹמֵי הַמְּגֻמּוֹת הַיּוֹתֵר נִשְׁאוֹת, שֶׁהֵם הַנֶּחֱפָצִים הָאֱלֹהִיִּים. וְאִזּוֹ יֵצֵא מִכָּלֵל עֲבֻדוֹת וְיִהְיֶה בֶן חוֹרִין, מֵאֲשֶׁר, עֲטוּר בַּעֲבֻדוֹת הָעֲלִיּוֹנָה שֶׁהִיא עֲטֻרַת תַּפְאֶרֶת, עֲטֻרַת זֶהָב מְזֻקָּק עַל רֹאשׁוֹ. הָאִידֵאלִים הַיּוֹתֵר נִשְׁאִים, וְהַמְתְּרוֹמָמִים עַד אֵין קֶץ, עַד אוֹתוֹ הַמָּקוֹם שֶׁעֵין הָאָדָם מִתְעַשֶּׁשֶׁת, וְאֵין הַדְּבּוּר וְהַהֲגִיוֹן שׁוֹלֵט שָׁם לְקֶרֶא בְּשֵׁם פְּרִטִי, שֶׁמָּה אִי-אֶפְשָׁר לַעֲמֹד כִּי-אִם בְּאוֹר הָאֱמֶת הַמַּחֲלֻטָּה, בְּאֵין שׁוֹם דֶּרֶךְ אֵיךְ לְהִשְׁפִּיל וּלְסַמֵּן בְּשׁוֹם עֶרֶךְ מִגְבָּל, עַל-כֵּן יִקְרָא בְּאֱמֶת בְּשֵׁם הַתְּרוֹמָמוֹת גְּמוּרָה, הַמִּתְנַשֵּׂאת עַדִּי עַד, בְּשֵׁם רִצּוֹן ד', וְעֲבוּדוֹת ד'. אֲמָנָם רַק אַחֲרֵי הַהִתְנַשְּׂאוֹת הַמַּחֲשִׁבִּית וְהָאִידֵאלִית הַפְּרִטִית עַד מָקוֹם שִׂידָה מִגְעֵת, וְאַחֲרֵי הַצִּיּוּרִים הַעֲשִׂירִים הַפְּרִטִיִּים, בְּרַעֲיוֹן וּבַפְּעַל; וְאַחֲרֵי הַהִכָּחָנָה הַגְּמוּרָה שֶׁכָּל רֶם וּמִתְנַשֵּׂא בְּצִיּוּר יֵשׁ לוֹ תַּכְלִית וְקִצְבָּה, וּבַעֲמָק הַנֶּפֶשׁ הָאֲנוּשִׁית יֵשׁ עֲרִיגָה לְמָה שֶׁהוּא לְמַעַלָּה מִכָּל תַּכְלִית, וְעֲלִיוֹן מִכָּל קִצְבָּה; אַחֲרֵי הַהִכָּרָה הַגְּמוּרָה, כִּי כָּל פֶּעַל טוֹב נִזְרַע הוּא בַּחֲיֵי הַכָּלָל, וְלִכְל דּוֹר וָדוֹר יֵשׁ חֵלֶק אֶחָד מִנֵּי רַבּוּת אֵין קֶץ לְהַעֲלוֹת וּלְהַתְרוֹמֵם, אֲבָל הָעֲלִיָּה, הַהִתְרוֹמָמוֹת הַגְּמוּרָה, הָאִידֵאלִית בְּגוֹנָה הַהֲחֻלְטִי הָרִי הִיא רַק בְּאוֹצֵר חַיִּים, שֶׁשָּׁם גַּם הַטּוֹב הָעֲלִיוֹן הַבְּלִי מִגְבָּל וּמִשְׁעָר גַּם כָּל טוֹב קָל וְקָטָן מִתְאַחֲדִים וּמִתְאַרְגָּנִים עִם הַחֲפֶץ הָאֱלֹהִי הַשָּׁלֵם בְּתַכְלִית. - אִזּוֹ גַּם הַחַיִּים הַמְּעַשִּׂים הַחֲבֵרוּתִיִּים מְכַרְחִים הֵם לְהַתְרוֹמֵם לְמַעַלַת אֲצִילוֹת שֶׁל הַמַּחֲשָׁבָה הַיּוֹתֵר זָכָה, הַיּוֹתֵר מִתּוֹנָה וְיּוֹתֵר מְבֻרָּת, הַמִּתְנַשֵּׂאת מֵעַל כָּל הַקְּטָנוֹת וְהַקְּטָנוּרִיּוֹת הַנִּמְצָאוֹת בְּתַחֲתִית הַחַיִּים שֶׁנִּשְׁפָּל בָּהֶם - עַד לְחֻמְלָה - הַהֲמוֹן, עַד שֶׁהוֹרִיד אֵלָיו גַּם אֶת סוֹפְרָיו וְגִדּוּלָיו, עַד שֶׁפֶּעַל גַּם עָלִיהֶם שִׁיחֲשָׁבוּ גַּם הֵמָּה אֶת כָּל אֱמֶת יּוֹתֵר נִשְׂא, וְכָל הַגִּיוֹן יּוֹתֵר רֶם, הַמִּתְעַלָּה מֵאוֹתוֹ הָעֵמֶק שֶׁטָּבְעוּ בוֹ בְּתַגְרֵת יָד הַמַּהוּמָה וְהַבְּעֻרוֹת, שֶׁהֵנָּם דְּבָרִים שְׂאֵין לָהֶם יֶחֱשׁ יִשְׂרָע עִם הַחַיִּים הַקְּיָמִים בְּמִצִּיאוֹת. וְאֲמָנָם רַק הַדֶּרֶךְ הַפּוֹנָה אֶל רוֹם הַמַּחֲשָׁבָה וְהָאִידֵאלִיוֹת, הוּא רַק הוּא מֵאִיר אֶת הַחַיִּים וּמִמְלֶאֶם צַחֲצָחוֹת וְזִיו, לְהוֹשִׁיבָם עַל בְּסִיסָם הַנוֹעֵד לָהֶם לְפִי טִבְעָם הָעֲצָמִי, הַגִּנּוּז בַּעֲמָק כָּל לֵב וּנְפֶשׁ. בְּמַדָּה כְּזֹאת הַמֵּאֲסָרִים הַשְּׁכִלִיִּים וְהַמוֹסְרִיִּים מִתְפַּתְחִים, הַחַיִּים זּוֹרְחִים בְּמִלּוּאָם, "קוֹל רִנָּה וְיִשׁוּעָה בְּאֵהֲלֵי צִדִּיקִים, יְמִין ד' עֲשֵׂה חֵיל, יְמִין ד' רוּמָמָה, יְמִין ד' עֲשֵׂה חֵיל" (תהילים קיח, טו-טז). כָּל הַנְּטִיּוֹת הַטִּבְעִיּוֹת עוֹמְדוֹת הֵכֵן בְּהִרְחָבְתָן לְמִלָּא אֶת הַתַּפְקִיד הָאֱלֹהִי הַטּוֹב וְהַנָּאוֹר, וְכָל הַמַּחֲשָׁבוֹת הַשְּׁכִלִיּוֹת הֵנָּה הַמֵּאֲוֹרוֹת הַגִּדּוּלִים לְהַזְרִיחַ אוֹרָם עַל כָּל אֲרָצוֹת הַחַיִּים שֶׁל "אֶרֶץ צִדִּיקִים כְּאוֹר נִגְהָ הַהוֹלֵךְ וְאוֹר עַד נִכּוֹן הַיּוֹם" (משלי ד, יח). עַל-כֵּן אֵין שׁוֹם כַּח נִדָּח, אֵין שׁוֹם מַחֲשָׁבָה נִדְכָּאת, כִּי-אִם הַכֹּל מֵאִיר, הַכֹּל חֵי וְהַכֹּל מוֹכֵן וּמִזְמֵן לְשֶׁרֶת עִם מִלְּאֲכֵי הַשֶּׁרֶת וּלְשׁוֹרֵר עִם כָּל אֲרָאֲלֵי שַׁחַק, לְהַשְׁבִּיעַ לְכָל חֵי רִצּוֹן וּלְהַרְבּוֹת הָאֲשֶׁר הַכָּלָלִי וְהַפְּרִטִי שֶׁל שְׂמִחַת ד' בְּמַעֲשָׂיו כְּשֶׁהֵם מִתְעַלִּים וּמִתְבָּרְכִים, כְּשֶׁהֵם שְׂמִיחִים וּמִתְמַלְּאִים זִיו, אֵין עֶצֶב וְתוֹגָה, אֵין שִׁטָּן וְאֵין פֶּגַע רַע, רַק סִכַּת שְׁלוֹם פְּרוּשָׁה וְחֶפֶת כְּבוֹד חוֹפֶפֶת עַל כָּל רֶגֶשׁ חַיִּים, עַל כָּל נִטְיָה וּמַחֲשָׁבָה, עַל כָּל מַעֲשֵׂה וּמַפְעֵל. וְכֵלָם הֵם מִתְקַשְּׂרִים יַחַד, לְהַעֲשׂוֹת עַל יָדָם הָאֱמָה וְהַדּוֹר, הַכָּלָלִי וְהַפְּרִטִי, "אִישׁ חֵי רַב פְּעִלִּים מְקַבְּצָאֵל" (שמואל ב כג, כ), "שְׂרָבָה וְקִבֵּץ פְּעִלִּים לְתוֹרָה" (ברכות יח, ב), שְׂאֵין שׁוֹם מִלְּחָמָה כְּבִדָּה לוֹ, שֶׁכָּל כַּח אֲדִיר הַמִּתְחַבֵּר עִם הַמְּנִיעוֹת הַיּוֹתֵר נִמְרָצוֹת הוּא מְנַצֵּחַ, וְשֶׁכָּל מָה שִׁישׁ לְהַשְׁתַּמֵּשׁ בוֹ לְטוֹבָה הֵנָּה שְׂבִים תַּחַת יָדוֹ לְהַגְבִּיר אוֹנוֹ, הוֹדֵר וּנְצַחוֹ, "הוּא הִכָּה אֶת שֹׁנֵי אֲרָאֵל מוֹאָב, וְהוּא יָרַד וְהִכָּה אֶת הָאֲרִי בְּתוֹךְ הַבָּאָר בְּיוֹם הַשִּׁלֵּג, וְהוּא הִכָּה אֶת אִישׁ מִצְרִי אִישׁ מֵרָאֶה וּבִיד הַמִּצְרִי חֲנִית וִירַד אֵלָיו בְּשִׁבְט, וַיִּגְזַל אֶת הַחֲנִית מִיַּד הַמִּצְרִי וַיַּהֲרֹגוּהוּ בְּחֲנִיתוֹ" (שמואל ב כג, כא). כֹּה־פֶרֶט בֶּן הַכָּלָל, כְּשֶׁהַדֶּרֶךְ הַנִּכּוֹנָה הִיא לוֹ לְהַתְהַלֵּךְ בְּמַדְרָגָה הַתַּחֲתוֹנָה שֶׁל הַמוֹסֵר הַכָּלָלִי, אִזּוֹ אִם אֲמָנָם הַדֶּרֶךְ הִיא נְמוּכָה, חֲשׂוּכָה, וּמִלְּאָה מֵהוּמוֹת מִלְּחָמָה, אֲבָל עִם כָּל הַכְּבֻדוֹת שֶׁלָּהּ מְכַשִּׁירָהּ נִכּוֹנִים לְפָנֶיהָ, הַכּוּחוֹת הָרַעִים מִתְכַּבְּשִׁים, הַיָּד הַגּוֹבֶרֶת תִּהְיֶה אִזּוֹ שֶׁל הַיָּשָׁר, שֶׁל הַצֶּדֶק, שֶׁל הַטּוֹב וְהַתּוֹשִׁיָּה כְּפִי הַמוֹכֵן הָרָגִיל וְהַמְסָכָם, שֶׁגַּם אֵלֶּה בְּרַבָּם הֵנָּה עוֹמְדִים בְּמַצֵּב הַכְּבִישָׁה, גַּם הַדְּרָכִים הַפְּרִטִיִּים שֶׁלָּהֶם הֵנָּה מִלְּאִים מִלְּחָמָה וּנְצַחוֹן יַחַד, גַּם הֵם מִשְׁתַּמְשִׁים בְּסַמִּים הַמְּרִים, לְמַעַן יִקּוּמוּ וְיַעֲמִדוּ עַל רַגְלֵיהֶם, אֲבָל מִכָּל מָקוֹם הָעֵז וְהַצֶּדֶק בִּימֵנָם. כְּזֹאת הִיא הַיְּהוּדוּת שְׂבִחוֹץ לְאֶרֶץ, שְׂאִינָהּ יְכוּלָּה לְהִיּוֹת בְּמִלּוּאָה וְטְהָרָתָה, כִּי סוּף כָּל סוּף הִלָּא "כָּל הַדֶּרֶךְ בְּחוּץ לְאֶרֶץ דּוֹמָה הוּא כְּמִי שְׂאֵין לוֹ אֱלֹה" (כתובות קי, ב). שָׁם בְּגִיא צִלְמוֹת אִי אֶפְשָׁר לָלֶכֶת בְּמִדְרָגָה, אִי אֶפְשָׁר לְשֹׂאֵף לְחַיִּים מִלְּאִים, כִּי הַחַיִּים הַחֲבֵרוּתִיִּים וְהַלְאָמִיִּים מְרַעֲלִים בְּרַעַל אוֹרֵי אֶרֶץ הָעַמִּים, שֶׁהוּא נוֹתֵן חַיִּים לְאוֹתָם הָעַמִּים שֶׁהֵם מוֹצִאִים שָׁם אֶת כָּל מָה שֶׁהֵם מְבַקְּשִׁים, שֶׁהֵם יְכוּלִּים לְבָנוֹת שָׁמָּה אֶת כָּל מְגֻמּוֹתֵיהֶם הַיּוֹתֵר עֲלִיּוֹנוֹת, אֲבָל אֵף לֹא נִקְדָּה אַחַת אִידֵאלִית מִיְּחָדָת וְחֲשׂוּבָה יִמְצָא שָׁם יִשְׂרָאֵל. עַל כֵּן,

הוא מכרח להיות צולע על ירכו, לרכס את כל משאלותיו רק במלוי צרכיו הפרטיים המכרחים לחיי העכול וההזנה לבדם. ומה בא, שהאזיר הזה עצמו הוא מזהם את הלב והמח הישראלי, מחלישו ומטמטמו. על כן רק דרך הכבישה הכללית היא הדרך היותר אפשרית ומוכילה אל החפץ שמה. אבל לא זאת היא תורת החיים הנצרכת לדור של עקבא דמשיחא, שהיא מכרחת להמשך מארץ החיים, ממקום בית חיינו. כנסת ישראל התנערה לתחיה ביחש להרצון של הדור הצעיר. הכחות נתעוררו בתעורה נפלאה ומתמהת. אין בשום אופן אפשרות להכניעם בדרך כבישה, כי אם לרוממם ולשגבם, ולהראות לפניהם את הדרך של האורה הרוממה והאדירה.

יד ד' נטויה לנו בזה. אנו רואים כי בעמק הנפש נתרפאה כמעט כנסת ישראל בחלק רשום מתחלואיה המוסריים, אשר חלו בה עונות ראשונים. כור ברזל מצרף ומטהר היה לה הגלות הארץ האים והנורא, עם כל יסוריו הנוראים "כאש מצרף וכברית מכבסים" (מלאכי ג, ב). הדחק האים והצרות העוברות כל גבול כח אנושי, ביותר אלה שבימים האחרונים, היו חבלים מלאי אש צרבת, אשר לבנו מרקו וטהרו, רכבו וצרפו את לב האבן. 'המלח ממתקת את הבשר ויסורין ממרקים כל גופו של אדם' (על פי ברכות ה, א). כמשפט האדם כן משפט האמה, היא נתמרקה ונזדככה, הלב הוא לב חדש וטהור, הכליות הן נכונות לכל מרום, נשגב וקדוש. שום דבר לא יצא אמנם אל הפעל. ההוצאה מן הכח אל הפעל מה שהוא צפון בלב האמה ובכחותיה הגנוזים, זאת היא עבודת חכמי הדור, צדיקים, גאונים, דרשנים, חכמים וסופרים, ועליהם יתוספו לדור דורים ביתר מעלה, משוררים ברוח ד' על עמו, חוזים, נביאים, גבורים, לפי ההתעלות העתידה במעלה אחר מעלה, "התנערי מעפר קומי שבי ירושלם" (ישעיהו נב, ב).

אבל זה הוא דבר מוחש וגלוי לעינים, כי אור הצדק הפנימי, הישר הכללי והאהבה הלאמית הטהורה ברשפיה רשפי אש נתרבה ונתעלה בלב הדור הצעיר, במעלה שבו. על כן אף על פי שאין לו עדין בפעל מאומה, כי כל ההסברים של כל ארחות היהדות, של כל הדברים היותר עקריים יסודיים, המספיקים למי שתעורתם היא להיות 'כוכשים', שרפוף לבכם היא שלמותם וקמוץ כחותיהם הוא שבחם תהלתם – כל אלה, אמנם אינם מספיקים לאותם שכבר מלאו כח עלומים, ובלשד חיייהם יש מקום לאור הצדק הכללי, שהוא הסגלה הישראלית היותר פנימית ועליונה, להיות מאיר ומופיע, גם נהם כנהמת ים לגליו, ושוטף בחזקת יד החיים הסוערים כנחל שוטף.

להם אנחנו צריכים ללמד תורת חיים ממקור החיים, דרכי מוסר מלאי אורה וצהלה, דברי חן ושכל טוב, מזקקים ומצרפים, מכבדים ומסמנים, עד שמעצמם ימצאו את השלמת כל אידאליהם, ואת אדירות כל חפציהם היותר רוממים והיותר נשאים, שהם מתאימים לעזה ותפארתה, לחסנה והדרה של אור עולם של אוצר החיים לתורת חיים. לא נחפץ לדכא תחת רגלינו, לא נאבה להגיש לנחשתים את הכחות הצעירים הרעננים, המשתערים ומתרוממים; כי אם נאיר לפניהם את הדרך, נתהלך לפניהם בעמוד אש של תורה ודעת קדושים כבירי כח לב. אנחנו נבין לדעם ושיחם, נדע להוקיר את תכונתם הפנימית ואת נטיתם העצמית ממקור ישראל, זה עם עז, 'עזים שבאמות' (על פי ביצה כה, ב), נאזר בגבורה ונעטר בתפארה. והם גם המה ידעו איך לכבדנו, איך להמשיך בכל חם לב מלא אהבה והגיון יקר אחרי כל הגה ושיח הנובע מבאר מים חיים, מאוצר הנשמה של כנסת ישראל, החפצה להחיות בתחיתה את האדם כלו, – "בית יעקב לכו ונלכה באור ד'" (ישעיהו ב, ה).

באורח חיים כזה, כשיתרבו בנו עובדי הקדש באמת, מסקלי דרכים ומישרי נתיבות, עד מהרה יגלה ויראה לפנינו הודו והדרו של דור בנינו אלה. אהבתם העזה של הבנים היקרים לעמנו ולארץ קדשנו, תופיע ותאיר גם כן, כשתתפרש ותתרומם ותמלא הכרה ורגש אמת, על אהבת דודנו רוענו רועה ישראל, אלהי עולם, צור יעקב; "אמצאך בחוץ אשקה, גם לא יבזו לי" (שיר השירים ח, א), ואהבת תורת חיים, זאת אות הברית לארץ חיים ולעם סגלה, "זה יאמר לד' אני, וזה יקרא בשם יעקב, וזה יכתב ידו לד' ובשם ישראל יכנה" (ישעיהו מד, ה). לא יבוש עוד להקרא בשם זה נגד כל העולם הגדול והנאור, כי יכיר את העז ואת האמת שבו. ולב האבות יתחיל להכיר את כל אוצר הטוב והסגלה הגנוזה שבבנים, בעמק נפשם הערה והחיה, והבנים יכירו את הקדשה והטהרה, ההוד והתפארת המלאים בלב האבות, שלקחו להם כל אלה בנחלה מדור דורים, על ידי שמירת קדשתה של תורה ומצוותיה ועל ידי הדבקות הפנימית בשם ד' אלקי

יִשְׂרָאֵל, שׁוֹכֵן בְּצִיּוֹן וּבְיֹהֶר בִּירוּשָׁלַם. וְכָל אֶחָד מֵחֻבְרֵי יִקְחַת אֶת כָּל הַטּוֹב, אֶת כָּל הַנָּאֶה וְהַכֶּשֶׁר, אַחֲרֵי הַזְרַחַת אֹרֶךְ הַחֲכָמָה, הַגְּבוּרָה, הָעֵז וְהַעֲנוּהַ מִשְׁנֵי הַצְדָדִים, שֶׁכָּל אֱלֹהִים יָבִיאוּ לְהַכְרִיחַ נְאֻמָּנָה, שֶׁרַק עַל יְדֵי הַהִתְאַחָדוֹת הָרוּחָנִית שֶׁל יִשְׂרָאֵל הַצָּעִיר עִם יִשְׂרָאֵל הַזָּקֵן תֵּבֵא יְשׁוּעָה וְתִצְמַח גְּאֻלָּה. "וְאִשָּׁם דְּבָרִי בְּפִיךָ וּבְצֵל יְדֵי כִסִּיתִיךָ לְנֹטַע שָׁמַיִם וְלִיסֹד אֲרֶץ וְלֵאמֹר לְצִיּוֹן עַמִּי אֲתָה" (ישעיהו נא, טז). "רוּחִי אֲשֶׁר עָלֶיךָ וּדְבָרִי אֲשֶׁר שָׁמַתִּי בְּפִיךָ לֹא יִמוּשׁוּ מִפִּיךָ וּמִפִּי זֶרַע זֶרַעךָ אֲמַר ד' מַעֲתָה וְעַד עוֹלָם" (שם נט, כא).